

Rusmir Mahmutćehajić
rusmir.mahmutcehajic@gmail.com

U LANCU MIJENJAJUĆIH PARADIGMI BOSANSTVA¹
Uz knjigu Senadina Lavića *Diskurs o bosanstvu*
(Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2020)

WITHIN THE CHAIN OF CHANGING BOSNIANHOOD
PARADIGMS²
With the book *Discourse on Bosnia* by Senadin Lavić
(Sarajevo: Faculty of Political Sciences, 2020)

Senadin Lavić uvodi koncept bosanstva u diskurzivno razmatranje s namjerom da ga oslobodi od utamničenosti u ideologijska obzorja u kojima mu je oteta veza s govorom Zbilje i zbiljom Govora. Njegova pretpostavka je da ustrajavanjem na diskurzivnom mišljenju može doprinijeti otkrivanju koncepta bosanstva u kojem se stječe značenjsko polje porećenih povijesti, kulture i politike Bosne i njenog naroda. To znači da je autor ove knjige sebi zadao preispitivanje koncepta bosanstva temeljeno na razmišljanju i zaključivanju, s ciljem da logičkim operacijama istražuje taj koncept i odnose prema njemu.

Jasno je da složeno i ideologijski zamračeno značenjsko polje koncepta bosanstva nije moguće razvidjeti odjednom nekim neposredovanim zahvatom, intuicijom neoslobođenom od moralizma i sentimentalizma u njihovoj službi ideologijskim slikama svijeta. Nužno je, kako se to vidi u postignuću ovog djela, postupno logičko zahvatanje različitih dimenzija tog koncepta. Tako iz djelimičnih uvida u koncept, u stalnom prelaženju od jedne na drugu dimenziju i njihovom povezivanju, raskriva se u tome cjelina nepoznatog. Istraživački predmet ove knjige su zapravo vidici bosanstva u diskurzivnom mišljenju i zaključivanju. Nije tu riječ o stohastičkom domišljanju pred pitanjem koje prožima svijet bosanskog čovjeka. Autor smatra da je tek u

¹ Knjiga *Diskurs o bosanstvu* (Sarajevo: Fakultet političkih nauka, 2020) autora Senadina Lavića je povod za peti raspravni stol *Sarajevo u savremenim tumačenjima evropske povijesti, kulture i politike* Osme internacionalne konferencije *Sarajevo i svijet*, koja je održana u Sarajevu 16. maja 2022. godine.

² The book *Discourse on Bosnianhood* (Sarajevo: Faculty of Political Sciences, 2020), by Senadin Lavić, is the reason behind the Fifth Roundtable Discussion *Sarajevo in Contemporary Interpretations of European History*, within the *Culture and Politics of the Eighth International Conference Sarajevo and the World*, held in Sarajevo on 16 May 2022.

okvirima socioloških, antropoloških i psiholoških postupaka u odnosu s trajanjem bosanske kulture i politike moguće doći do gnoseologije u kojoj je antibosanstvo ideologijski konstruirana tamna zavjesa na zbilji bosanstva. Tom antibosanskom tamom nije moguće prekriti bosanstvo tako da njegova svjetlost u svakoj od mijenjajućih paradigmi bude i posve uništena. Tako su bosanstvo i antibosanstvo postavljeni u etičkoj dihotomiji. Bosanstvu odgovara ideja dobra, a antibosanstvu ideja zla.

U širokom spektru sjenki između radikalnog antibosanstva i bosanstva skrivano je teško izbrojivo mnoštvo laži koje u dugome vremenu oblikuju psihička stanja bosanskih ljudi. Autor se kao istraživač osjeća odgovornim pred tim. Jasno mu je da ga dekonstrukcija vladajućih neznanja, usvajanih i nametanih umjesto znanja, vodi u položaj osamljenog prethodnika neizbježne promjene. Za razliku od većine, nije ustrašen time. Njega se tiču *ovdje* i *sada* kao puna zbilja u kojoj je promjena moguća. Iz nje je i njome i promatrač i sudionik tog što je nametano kao slika prošlosti i obećavane budućnosti. Nužnost sukoba s nositeljima vladajućih slika svijeta mnoge odvraća od te etičke zadaće. Ova knjiga je potvrda i svijesti njenog autora o tome i odlučnosti da istraživački bude uključen u razviđanje dvojine bosanstvo – antibosanstvo, a ne samo da bude promatrač preuzetih slika.

S obzirom na vladajuće osjećanje da je sve u vezi s Bosnom poznato, autor nastoji otkloniti taj privid odlučnim izbjegavanjem intuitivnih ili neposredovanih znanja. Njegovo istraživačko polazište je u shvatanju da su ideologijske imaginacije zbilje uvijek temeljene na neznanju predstavljanim znanjem. Da ideologijska dogma bude branjena nužno je tabuiziranje te prevare o neznanju. Upravo su takva neznanja u temelju prevlasti ideologijske zbilje u kojoj su povijest, kultura i politika Bosne i njenog naroda otuđivani od sebe te u dugome trajanju prevađani u antibosansko varanje, u neznanje predstavljano znanjem.

Iako su empirijski neosporivi, i Bosna i njen narod s pripadajućim im poviješću, kulturom i politikom traju umuklošću, zaboravom vlastitog jezika te posljedično i značenja i simbola koji govoru omogućuju ogledanje Zbilje. Autor je posve svjestan nužnosti oslobađanja od vladajućih paradigmi u kojima je bosanski jezik učen iz nametanja tuđih jezika. A upravo time je priječena mogućnost mišljenja bosanskog čovjeka u sebi i sobom, u gradnji zajednice, čiji vidici nje i svijeta jamče šticećenje dostojanstva pojedinca, a posljedično i svih iz tog izvedenih društvenih oblika.

Autor hoće upravo jasno viđenje tog stanja zatočenosti bosanskog čovjeka u zamućeni jezik. Hoće dokaz da su vladajuća znanja samo prividi, anestetiziranost modularnim jezikom u kojem koncepti nemaju značenska

polja s mnoštvom dimenzija i mreža. A kada koncepti tako traju, moguće ih je umetati svugdje te im dodjeljivati značenjsku bezobličnost u službi populističkih varanja.

Autor *Diskursa o bosanstvu* zagovara i primjenjuje preispitivanje svih znanja o bosanstvu, a to znači o svemu što taj pojam uključuje ili može uključivati. Zato su njegova obrazlaganja nužnosti kritičkog mišljenja neodvojiva od pitanja o bosanskom jeziku. Nije tu riječ samo o jeziku u lingvističkom značenju tog pojma. Njegovo zagovaranje oslobađanja mišljenja o Bosni pretpostavlja oslobađanje svih značenjskih polja u jeziku koji takvo mišljenje izražava i ogleda. Njegov pristup toj zadaći je prije svega filozofijski u značenju nužnog preispitivanja jezika s njegovim metarazinama. Tako bi, kako je jasno iz ove studije, antropološki, sociološki i politološki vidici ideologijski konstruiranog tamnog vilajeta bili izloženi kao opaka laž, kao genocidska ideologija antibosanstva.

Za autora je bosanstvo odnos bosanskog čovjeka sa sobom, svijetom i Bogom. To što ima u sebi, prema čemu se može odnositi u pothvatima diskurzivnog razmatranja i zaključivanja, stalna je pretpostavka shvatanja svega u vanjskome svijetu. Ako je to stanje pojedinačnog jastva zamračeno, takvi će biti i vidici vanjskog svijeta. U toj zamračenosti pojmovi koje obuhvata koncept bosanstva ostaju izvan filozofskog diskursa. Posljedica je prihvatanje lažnih povijesti u kojima je kultura izobličena, tako da su i jezik i značenja i simboli zagubljeni u društvenoj agoniji, u tiraniji modularnog jezika.

Najizrazitije dimenzije koje izranjaju iz autorovih razmatranja su bosanski narod i bosanska nacija. Ako postoji bosanski narod, nužno je i postojanje njegove političke osvjestivosti. A nema, nije bilo niti će biti političke osvjestivosti naroda bez jasnog znanja o njenome telosu, naciji ili državi. Nacija je politički osviješćen narod kojoj je država, a to znači svi njeni građani, i cilj i sredstvo. U skladu s navedenim, u konceptu bosanstva, u svim njegovim paradigmatiskim pokazanjima, od prvih spominjanja Bosanske banovine pa sve do danas, neosporiva je prisutnost države kao telosa bosanskog naroda, a to znači bosanske nacije.

Ta se svijest mijenja od jedne do druge paradigme bosanstva. Može se činiti da je u nekim od njih nestala. Ali njena javljanja i prije i poslije tog dokaz su njenog postojanja. Iz tog slijede različiti načini sublimiranja ideje, ideala i programa bosanstva s poviješću, kulturom i politikom. To nije moguće bez opreka koje se pokazuju u idejama, idealima i programima antibosanstva.

Pretpostavka da postoji ili može postojati narod koji nije politički osvjestiv bitno je svojstvo ideologije rasizma. Od tog su neodvojive supremacijske obuzetosti nekih naroda u odnosu na druge, a to je srž prijetnji zločinima genocida. Autora zanimaju pokazanja i učinci antibosanstva u ponižavanjima, progonima i ubijanjima bosanskih ljudi, koji poput sjenke prate njihova zalaganja da se ozbilje u slobodnoj državi kao idealu bosanstva.

Pojmu bosanske nacije, bitnoj dimenziji koncepta bosanstva, porečena je čak i mogućnost. Od tog koncepta je u ideologijama etnonacijstava srpstva i hrvatstva napravljena utvara koja prijeti svima te ju je opravdano suzbiti, ma kakva bila cijena za to. Zato je nužno, smatraju oni, suzbiti bauk te utvare. Razbaučenje bosanske nacije pretpostavka je etičkog odnosa bosanskog čovjeka prema sebi, svijetu i Bogu. “Pitanje bosanske nacije, bosanskog patriotskog nacionalizma”, piše Senadin Lavić, “prevazilazi sve naše ograničene, pojedinačne iskaze i njemu se mora ozbiljno pristupiti kao najvažnijem pitanju bosanske budućnosti što podrazumijeva vrhunsko znanje o procesima u kojima se nalazimo.” (174)

Može se činiti spornim autorovo govorenje o zajednici s kojom se poistovjećuje. Ko su ti njegovi na koje se odnosi “sve naše” i ko su ti koji se nalaze ili se moraju tek otkriti u naznačenim procesima? Valja ponavljati da je istraživač, u doslovnom značenju tog imena, uvijek sam. Svijet njegovog mišljenja preispitiv je u odnosu sa sobom, svijetom i apsolutnim Temeljem. Ali njegovo mišljenje i zaključci preispitivi su tek kada budu izrečeni u jeziku te tako stavljeni pred sve ljude.

Zajednica istraživača kojoj pripada ima obavezu da njegova mišljenja i zaključke uspoređi s već postojećim znanjima te ih podvrgne najstrožijoj kritici. Na autoru je da na kritiku uzvrati, priznajući svoje propuste ili pokazujući njenu neosnovanost. Upravo zato je diskurzivno mišljenje neograničiv tok unaprjeđivanja znanja ili, drukčije rečeno, narastanja u znanju. U tome je osvješćivan Temelj kojeg nije moguće naći izvan saznavajućeg pojedinca u kojem ukupnost postojanja prima svoja značenja.

Iz autorovih logičkih povezivanja pojmova koji čine značenjsko polje koncepta bosanstva izvediv je odgovor na navedeno pitanje o njegovome mistvu. Tabuizirani pojam “bosanska nacija” u samome je temelju genocidskog antibosanstva, ideologije bez koje dogođeni genocid ne bi bio moguć. A nemoguće je živjeti moralno bez odgovornosti za genocid dogođen bosanskome narodu.

Mnogima se ta tvrdnja čini upitnom. Događeno nije izmjenjivo. Prisutno je kao događeno u zbilji *sada* svakog čovjeka. U tome *sada* uvijek i svugdje je mogućnost razlučenja laži od istine i zla od dobra. Događeno je ili laž ili istina, ili zlo ili dobro. Na pojedincu je da u svakome *sada* pristaje uz istinu i dobro, a protiv laži i zla. To pristajanje znači da laž i zlo osudi u sebi i sobom te ih riječju i djelom spriječi i otkloni u granicama svojih mogućnosti. To je zapravo spomenuta odgovornost svakog pojedinca. Kada je ispunjava, jest i posve sam i posve u svijetu.

U ratu protiv Bosne sudjelovale su dvije suverene države, Srbija i Hrvatska. Taj rat ne bi bio izvediv bez njihovih direktnih i indirektnih uključenosti. Cilj obiju strana bio je onemogućenje konsolidiranja bosanske države kao sudionice internacionalnog poretka, kao suverene, teritorijski cjelovite i politički neovisne, kao njima jednake u pravima i odgovornostima. Ako bi te susjedne države prihvatile tu mogućnost, a zapravo njihovu obvezu, to bi značilo da moraju rekonstruirati svoje političke teleologije u kojima su u dugome vremenu razvijane i promicane antibosanske slike historije, kulture i politike. Koliko god se mijenjali oblici iskazivanja tih teleologija, one ipak svojom suštinom prožimaju povijesti, kulture i politike etnonacijskih obuzetosti glavnih tokova srpstva i hrvatstva i njihovih prostih i neosvješćenih uzvrata u kvazibošnjaštvu i kvazimuslimanstvu.

Budući da je bosanstvo bilo neosporiva zbilja, za njegovo poricanje razvijane su ideološke imaginacije i nametane kao zbiljnije od Zbilje. Tako su porečeni i razarani Bosna i njen narod sa svime njihovim. U tako domišljen geopolitički prostor porečene Bosne i njenog naroda učitavana su dosezanja etnonacijskih ciljeva srpstva i hrvatstva, ali i njihovih saveznika i tutora. Sve dok su Bosna i njen narod nesvladani i nepodčinjeni, ni Srbija ni Hrvatska nisu dovršene države, a tako ni politički i državno razgraničene.

Osjećanje nedovršenosti u historijskom, kulturnom i političkom značenju tog pojma pokazuje se u osjećanju uskraćene moći vladara da se svojim podanicima potvrde kao njihovi vodiči u dovršavanju. Zato im je potreban neprijatelj koji je uzrok nedostatka, nedovršenosti za koju im se vladar i njegova svita nude kao izbavitelji. Nametanjem iluzije o nedovršenosti vladar, a to znači etnonacijska politička elita, opravdava svoju ulogu i zahtijevanje poslušnosti i trpnje njegovih podanika. Za to je potrebna imaginacija o nemogućnosti Bosne i bosanskog naroda koji moraju biti, i pored očitosti postojanja, neprestano osporavani kao i postojeći i mogući.

U slučaju etnonacijskih elita srpstva i hrvatstva u Bosni i njenome narodu traženi su dokazi o nedovršenosti etnonacijskog programa i ulozi etnonacijskih elita na njegovom otklanjanju, a to znači na uništenju i podjeli

Bosne i njenog naroda između dvaju politička neprijatelja. Taj obrazac istakao je Franjo Tuđman, poistovjećujući se s općim hrvatstvom, u pravdanju svog dogovora sa Slobodanom Miloševićem, kojem je priznao poistovjetivost s općim srpstvom, tvrdeći da su hrvatsko-srpski odnosi rješivi “tako da se nacionalni ciljevi Srbije ostvare i da ona više nema razloga za ekspanziju, a ujedno bi se Hrvatskoj priključilo njezine krajeve, jer je sadašnji hrvatski perez neprirodan.”³

U tom antibosanskom obrascu, uz koji su strasno pristali i Franjo Tuđman i Slobodan Milošević, nema ničeg novog. To je povijesni temelj genocidnog antibosanstva. Njegov početak valja tražiti u dekonstrukciji ideologijskih slika povijesti, kulture i politike bosanstva. Ali taj obrazac nije iščezao ni sada, četvrtinu stoljeća nakon dogođenih zločina protiv Bosne za koje su krivi obojica navedenih etnonacijskih prvaka.

Te dvije politički suprotstavljene državne etnonacijske elite saglasne su u poricanju bosanstva, ali spore se oko razgraničenja. Pravoslavno i katoličko stanovništvo Bosne poistovjećivano je u tim saglasnostima i suprotstavljenostima s konstruiranjima etnonacijstava srpstva i hrvatstva. Ali njihov cilj nije dostižan sve dok postoji bosanstvo, politička osvjestivost bosanskog naroda u njegovoj bosanskoj povijesti i kulturi, sve dok postoje oni bosanski ljudi osvjestivi u svome bošnjaštvu i bosanstvu, koji neće da budu ništa drugo nego to što jesu. Za njih su u obje etnonacijske teleologije, i srpskoj i hrvatskoj, tri mogućnosti: da budu vjerska zajednica u etnonacijstvima ili srpstva ili hrvatstva; da se milom ili silom isele iz Bosne; i da budu genocidom odstranjeni s teritorija o kojim se spore etnonacijska vodstva svesrpstva i svehrvatstva, ili barem da budu svedeni na trpivu manjinu.

Senadin Lavić na osnovi istraživačkih uvida ističe antibosansku dihotomiju etnonacijstava srpstva i hrvatstva. Uzdizanja i snaženja tih etnonacijskih programa nisu sinhrona. Hrvatsko prati srpsko te se nastoje dihotomijski uravnotežiti. Ali uzvrat nacijskog bosanstva, a tako i bošnjaštva, kasni iza oba, i hrvatskog i srpskog. Na toj osnovi dolazi do srbiziranja i hrvatiziranja pravoslavnih i katoličkih kršćana u Bosni. “Iza njih su stajale”, ističe Senadin Lavić, “hrvatske i srpske grupacije u kojima se uvezivao interes kapitala, politička ideologija nacionalizma povezana s religijom (crkvenom organizacijom) i hegemonijske zamisli državnih elita vlasti.” (168)

³ Ramljak, Olga, “Priznanje se više ne može spriječiti: Novogodišnji razgovor dr. Franje Tuđmana s novinarima”, *Slobodna Dalmacija*, 31. 12. 1991. i 1. 1. 1992, 3–4, 3.

Tako je u cjelini bosanskog naroda uspostavljena podjela na religijskoj osnovi preinačenoj u njenu poistovjetivost s etnonacijstvima. Ali muslimansko pitanje trebalo je riješiti jedino unutar te dihotomije, i to isključivo kao muslimansko. I tu nastaje epistemološki paradoks. Za položaj bosanskih katolika brigu preuzimaju Austro-Ugarska i njeni katolički saveznici, a bosanskih pravoslavaca Rusija. Odnosi među tim najvažnijim igračima u svjetskoj geopolitici određuju posljedično i položaj Bosne i njenih ljudi.

Muslimansko pitanje nije poistovjetivo ni sa srpskim/pravoslavnim ni s hrvatskim/katoličkim. Od muslimana bosanskog naroda očekivana je i zahtijevana u dinastijskim iluzijama osmanskog dvora nepovredivost i političke i teološke lojalnosti. Od pravoslavaca/Srba i katolika/Hrvata očekuje se samo politička. Zato je shvatio da Osmansko Carstvo otvara procese gradnje srbijanske samostalnosti uz istodobno zatiranje takve mogućnosti za bosanski narod. Prema tome, podrške za razaranje bosanskog naroda i njegove ozbiljivosti u državi valja tražiti prije svega u odnosima etnonacijstava srpstva i hrvatstva, ali i u razvijajućem etnonacijskom turčijatu.

Kada su masovni zločini genocida i protiv čovječnosti dogođeni te i presuđeni, slijedi priznanje da im je temelj i okvir zločinačka ideologija koja mora biti uvedena u diskurzivni okvir mistva svake odgovorne akademske zajednice. To prije svega znači da valja prepoznati formule konstruiranja historije, politike i kulture koje su primjenjivane u antibosanskoj ideologiji srpstva i hrvatstva, a uzvratno i bošnjastva. Senadin Lavić razložno ponavlja stav povjesničarke Nade Klajić koja kaže: “A ipak treba priznati da bi upravo rađanje srednjovjekovne bosanske države moralo pobuđivati posebnu pažnju i to ne samo zato što je ona, izgleda, među svojim susjedima najstarija nego i zato što se hrvatska ili srpska ‘formula’ nikako nisu dale primijeniti na Bosnu.” (28)

Tu je riječ o formuli koju ideolozi srpstva i hrvatstva primjenjuju u novome dobu na koncept bosanstva i kao državnu zbilju i kao državnu mogućnost. Ona se nije dala primijeniti. I više od tog, ne da se i nikad se neće dati primijeniti u okviru dugo trajućeg antibosanstva kao bitne komponente etnonacijstava srpstva i hrvatstva. Ako je tako, još jasnija je nemogućnost da se na bosansko pitanje može primijeniti bilo kakva forma turčijata. Iz ideologijski zamišljene zanemarivosti i riješenosti bosanskog pitanja nastaju bahata razaranja svega bosanskog. Iako vojnici ideologijskog antibosanstva od jednog do drugog naraštaja ustrajno tvrde da je Bosna kao povijest, kultura i politika mrtva, ipak zovu i podstiču ljude da je iznova ubijaju. Nedovršivost tog javlja im se kao mora nedovršenosti njihovih država.

Život bosanskog naroda i njegova neodvojivost od bosanske države preinačivani su također u tri sadržaja: bosansko muslimanstvo je ili politička ili teološka tuđost u etnonacijskome tijelu srpstva i/ili hrvatstva; ukupnost bosanskog naroda a tako i njegove političke osvjestivosti u bosanstvu mora biti svedena na esencijsko muslimanstvo, na figuru homogenog i teološkog i političkog neprijatelja; i potom, sva nastojanja bosanskog naroda da se politički osvijesti i ozbilji u bosanskoj državi, bosanskoj naciji, moraju biti predstavljana kao muslimanska antisrpska i antihrvatska perfidija.

Upravo zato u bosansko muslimanstvo treba svim raspoloživim sredstvima ubrizgavati otuđivanje od svega bosanskog, od ustavnog poretka suverene, teritorijski cjelovite i politički neovisne države. U takvoj onesviješćenosti bit će nesposobni da shvate genocidsku ideologiju u kojoj ozbiljuju svoju prividnu religijsku autonomiju kojoj je suština imaginacija o homogenom muslimanstvu nesvedivom na antropološke, sociološke i politološke konkretnosti.

Senadin Lavić u svojoj istraživačkoj optici izvodi jasan zaključak o povijesnom, kulturnom i političkom kontinuitetu bosanstva. Uz to, primjenjujući moderni postupak promjene paradigmi razumijevanja svijeta, ističe da su sva stanja bosanstva drukčija od jednog do drugog naraštaja. Njihova promjena, smatra on, ne znači gubljenje suštine ideje, ideala i programa bosanskog čovjeka u nastojanjima da dosegne pravedni politički poredak, političko osvješćenje u državi kao sredstvu za ozbiljenje jednakosti ljudi u pravu na život i bivanje sretnim.

U tom lancu nasljeđivanja paradigmi povijesnog trajanja i pokazanja Senadin Lavić uvjerljivo prati bosansku ontotopologiju od njene sadašnjosti unatrag do dalekih obzorja prabosanstva. Taj neprekinuti lanac promjena osporavaju zagovornici i sudionici antibosanskih ideja, ideala i programa. Iako to izričito ne kaže, u njegovim diskurzivnim razmatranjima i zaključivanjima bosanstvo i antibosanstvo su dvije nerazdvojive strane bosanskog bića. Prema tome, bosanstvo je strana dobrote, pravde i ljepote, te istine i svjetlosti, a antibosanstvo strana zla, nepravde, ružnoće, laži i tame. I jedna i druga strana takve *Tao* uzajamnosti ima i vanjske i unutarnje, i djelatne i trpne, i muške i ženske sadržaje.

To da je iz zločina protiv Bosne i njenih ljudi nastala forma prihvaćena u Ustavu kao konstituentna kategorija (170) nije razrješivo, prema autoru *Diskursa o bosanstvu*, ni u čemu do u snaženju bosanstva. Tek u bosanstvu moguća su preinačenja postignuća antibosanstva u politički poredak kao izmirivanje suprotnosti, kao usmjerenosti prema višoj i boljoj mogućnosti čovjeka.

Koncept konstituentnih naroda, uključen u sadašnji bosanskohercegovački Ustav, nije ni teorijski ni praktično objašnjiv u okviru političke filozofije razvijenih demokracija. Njegovim uključenjem u pravni poredak zapriječeno je transformiranje bosanskog društva u održiv politički poredak s demokratskim legitimiranjem vlasti i šticećenjem ljudskih prava i temeljnih sloboda. Razlozi za ustrajavanje na tom štetnom konceptu mogu biti jedino u davno prevaziđenim i neosviješćenim prikazima bosanstva kao kulture i politike nemogućih izvan općih tokova evropskih razvoja.

U ideologijskom nacrtu o oslobođenju i ujedinjenju Južnih Slavena u vlastitoj državi ključna pretpostavka bila je jedinstvenost njihovog jezika. Uz ustanke srbijanskih seljaka protiv tiranije feudalnih gospodara u imperijskom poretku oličenom u dinastiji Osmana, Vuk Stefanović Karadžić je ponudio opće srpstvo kao temelj i okvir tog ujedinjenja i oslobođenja. Za njega su svi govornici štokavskog narječja Srbi, razdijeljeni geografski i religijski. Tako je zajedničkim jezikom ocrtana ideologijski domišljana Srbija.

Kada su se tome neki usprotivili, tvrdeći da Hrvati nisu Srbi te da posljedično ne govore tuđim jezikom već svojim hrvatskim, Vuk Stefanović Karadžić je zaključio da njegova zamisao o općem srpstvu nije moguća bez određivanja hrvatstva kao neprijateljske strane na kojoj je krivica za nemogućnost da njegov prijedlog bude prihvaćen. “Ako Hrvatski rodoljupci”, ističe Vuk Stefanović Karadžić, “ne pristaju na ovu na razumu osnovanu diobu [da su svi štokavci Srbi, a samo čakavci Hrvati], onda se za sad u ovome ništa drugo ne može učiniti nego da se podijelimo po zakonu ili vjeri: ko je god zakona Grčkoga ili istočnoga onaj se makar gdje stanovao neće odreći Srpskoga imena, a od onijeh koji su zakona Rimskoga neka kaže da je Hrvat koji god hoće. Istina da bi se inostranci mogli nasmijati ovakome našem dijeljenju naroda u današnje vrijeme, ali šta ćemo kad smo nesrećni ljudi te se drukčije ne može.”⁴

U takvome vidiku hrvatski narod i hrvatstvo samo su izvedenice iz općeg i nadređenog im srpstva. Hrvati, prema tome, nemaju svoj jezik, već im je to neosviješćeni srpski koji oni zovu hrvatskim. Uzvrat na te ideologijski konstruirane postavke je odbijanje i svođenje pitanja na političko neprijateljstvo, a to znači na njegovu rješivost u srpsko-hrvatskome dogovoru. Tako započinje njihovo navodno dogovaranje koje vode etnonacijske elite, tražeći “na razumu osnovanu diobu”. Ali granice te diobe prolaze kroz pluralnu cjelinu te ih nije moguće postići u prostome dogovoru. Na to traženje

⁴ Karadžić, Vuk Stefanović, “Srbi i Hrvati”; u: *Skupljeni gramatički i polemički spisi Vuka Stef. Karadžića*, 1, Beograd: Štamparija kraljevine Srbije, 1894, 3:443–468, 467–68.

svodi se cijelo južnoslavensko pitanje u ta dva vidika u posljednja dva stoljeća. U tome su primjenjivane etnonacijske formule kojima nije moguće riješiti pitanje te dihotomije.

Zamisao o navodno na razumu osnovanoj podjeli isključuje sve druge zasebnosti istog geopolitičkog prostora. Kada bi i bilo moguće odrediti jasne granice sveg srpstva u odnosu na albanstvo, makedonstvo, bugarstvo, rumunstvo i mađarstvo, granice u odnosu na crnogorstvo i bosanstvo nisu izvedive uz korištenje principa na razumu osnovane podjele. Tako je i s općim hrvatstvom. Ako su granice hrvatstva prema mađarstvu, slovenstvu i italijanstvu odredive, nije ih moguće zasigurno postaviti prema bosanstvu korištenjem navedenog principa.

Tako Bosna i njen narod postaju središnje pitanje srpsko-hrvatske dihotomije. Ona nije razgraničiva sve dok postoji bosanski narod s mogućnošću njegovog osvješćenja u bosanstvu. Zato bosanstvo kao koncept bosanskih povijesti, kulture i politike postaje bauk etnonacijstava srpstva i hrvatstva. Kad ga nije moguće uništiti na političkoj pozornici, nužno mu je dodijeliti i nametnuti formu getoiziranog muslimanstva ili etnonacijskog bošnjaštva koji su tolerirani kao orijentalna tuđost u etnonacijskim našostima srpstva i hrvatstva.

Ako bi njegovu religijsku pa čak i etničku zasebnost bilo moguće tolerirati, njegovo bosanstvo kao politička osvjestivost mora biti osporeno i zatrto. Mora, jer bi to značilo da su i Srbija i Hrvatska kao internacionalno priznate države dovršene jednako kako je to i Bosna, a da je bosanstvo nemoguće bez suverenosti, teritorijske cjelovitosti i političke neovisnosti njegove države. Zato je nužno podsticati tvrdnje o konstituentnosti Bošnjaka, a to znači njihove svedivosti na neki dio bosanske teritorije i odvojivosti od historije, kulture i politike Bosne i njenog naroda.

Takva nužnost formulirana je kao antibosanstvo u etnonacijskim teleologijama općeg srpstva i hrvatstva. Ako svi Južni Slaveni štokavskog dijalekta neće da su Srbi, što znači da im jezik nije i ne može biti srpski, razgraničenje je, kako zaključuje Vuk Stefanović Karadžić, prema religijskim pripadanjima: Srbi su svi Grčkoga ili istočnoga zakona, a Hrvati svi Rimskoga. U toj postavci u Bosni žive samo štokavci, pa su rastavljivi prema vjerskom pripadanju poistovjetivom s etnonacijskim.

Ali u tome obrascu u obzir nije uzeto da u Bosni živi i narod muslimanskog zakona koji nije i neće da bude uključen u navedenu bosansku matricu. I njegov dijalekt je štokavski. Nije ga ni uzeo ni primio ni od koga. Posve i oduvijek je njegov te zato i bitan preduvjet njegovog oslobođenja u sebi i sobom. Ni vjera mu nije tuđa. Njegova je i u njemu, jednako kao i svaka druga.

Senadin Lavić prepoznaje suptilnost tog svođenja bosanskog naroda u poistovjetivosti religijskih pripadanja s konstrukcijama i nametanjima etnonacijstava srpstva i hrvatstva. Naročitu pažnju dodjeljuje opasnostima koje proistječu iz poistovjećivanja bošnjaštva i muslimanstva, čime su zaprečivani procesi “autorefleksije, proizvodnje znanja o sebi i samooslobađanja od vlastitih zabluda”. (153)

Među glavnim zabludama u vladajućim dogmatskim slikama odnosa bosanstva kao povijesti, kulture i politike traje nemogućnost da se u promjeni paradigmi pozna i učini javnim znanjem u kulturi i politici činjenica da bosansko muslimanstvo, svojina bosanskih ljudi, ne znači prekid u odnosu na njihovo bosansko krstjanstvo (ili hrišćanstvo ili kršćanstvo). Naprotiv, oni se otkrivaju i potvrđuju u sebi i sobom, čemu su znakovi posvuda u svemu bosanskome. Razloge za prihvaćanje Božije objave vjesniku Hvalu (ar. Muhammed) nalaze u svome kršćanskom naslijeđu. Ne nalaze ih na osnovi proste spekulacije. Primljena Božija objava ih obvezuje na to te im ukazuje na njihovo sveto naslijeđe kao temeljno navješćenje tog što u sebi i sobom, a to znači u pojedinačnoj slobodi, prihvataju i čuvaju.

Ali, kad bošnjaštvo primi sadržaj podjele prema navedenom principu, nužno slijedi da, kako to ističe Senadin Lavić, “bošnjački etnocentizam direktno potpomaže rastakanje bosanskog identiteta i svođenje Bosne na ‘etničke teritorije’ tri ‘plemena u agoniji’.” (96) Uz to, on ističe da su tako Bošnjaci “dospjeli do opasnosti pogrešnog koncepta države zasnovane na etničko-religijskoj teritorijalizaciji.” (60) Uzrok te opasnosti je, kako čitatelje podsjeća taj autor, u preinačenju ili, bolje reći, izobličanju muslimanskog metafizički zasnovanog učenja u modernu ideologiju islamizma. (64) I kad se u okviru religijskih ustanova pozivaju na svoje poslanje, uglavnom djeluju služeći kvazipolitici, “svikli na manipulaciju i sataniziranje neistomišljenika, na strah od vlastitog mišljenja, na nemoć i neznanje.” (69)

Ako je muslimanstvo tokom posljednjih stoljeća i bilo posljednja linija obrane bosanskih ljudi koji ne pristaju na nametano im etnonacionaliziranje, valja ipak u tome stanju poznati upravo to što ideolozi antibosanstva žele, podložnost orijentaliziranju i otuđivanju od bosanstva kao koncepta u kojem se ogledaju i povijest i kultura i politika bosanskog pluralnog društva. “Cilj svega što u zadnjih sto i pedeset godina predstavlja antibosanski projekt jest”, tumači Senadin Lavić, “da se od bosanskih ljudi sakrije bosanstvo i da se oni poistovjete s nečim drugim.” (72)

To je moguće, valja podsjetiti, zamagljivanjem uloge jezika u mišljenju te s njime povezanome djelovanju. Nemoguće je svoj jezik učiti iz navodne prednosti drugog, tuđeg. Bosanstvo je osvjestivo u bosanskome jeziku. Tek iz

tog jezika i njime moguće je usvajati druge jezike, svaki od njih pojedinačno i sve zajedno. Zalažući se za bosanstvo kao dostojanstvo života, Senadin Lavić u ovoj knjizi tumači i zagovara mišljenje kao najuzvišeniju ljudsku mogućnost, a to znači dostojanstvo poretka svijeta i čovjeka odraženih u jeziku.

Ideologija antibosanstva je otuđenost od Zbilje, iseljenost u etnonacijsku imaginaciju, kojim su ljudi podsticani i vođeni protiv svega bosanskog. Za taj pothvat Senadin Lavić kaže “da je to plansko odvajanje od filozofije bosanstva”. (72) U toj odvojenosti, snaženoj vladavinskim sistemima normiranja jezika, konstruiranja historije, diskriminacijskim predstavljajima identitetskih razlika te utamničavanjima bosanskog čovjeka u njih, šireni su strah i nesigurnosti u kojima su slabile veze bosanskog čovjeka s bosanstvom, a traženi izlazi u mimikrijskim pristajanjima da budu to što nisu, u iseljavanjima iz sebe u tuđost, u bijegu iz psihičke i fizičke getoiziranosti.

U diskursu Senadina Lavića, izvođenom kao traganje za različitim stanovištima za promatranje krivotvorenih kazivanja o Bosni i njenome narodu, valja ponavljati, naročito su važna dekonstruiranja uobičajenih korištenja pojmova naroda i nacija. U antibosanskim varanjima ti su pojmovi plastični. Zato su njihova korištenja u kvazipolitičkim tumačenjima gotovo posve izvan značenjskih polja političke teorije.

Nije sporno postojanje bošnjačkog naroda, ističe Senadin Lavić. Taj narod ima milenijsku povijest. Rasijan je posvuda. Rijetke su sada države u kojima ga nema. Ali bošnjaštvo i bosanstvo nisu poistovjetivi. Preduvjet preživljenja Bošnjaka jest bosanska nacija, država u kojoj sami sebi jamče prava i dužnosti. Ali bosanska država jest bosanska nacija. Nije svediva na bilo koji od sadržaja njene etničke i religijske pluralnosti. U bosanskoj naciji Bošnjaci, jednako kao i svi drugi u njoj, čine građane obvezane ustavnim poretkom kojem su temelj šticeenje ljudskih prava i sloboda. Tek u njihovom prihvatanju vladavine prava kao najuzvišenije mogućnosti društvenog poretka ozbiljivo je i njihovo pravo na šticeenje, njegu i razvoj svake pojedinačne i skupne posebnosti.

Autor *Diskursa o bosanstvu* ističe: “Potpuno je jasno da je bošnjačka politika u Bosni smislena samo kao *bosanska!* Bošnjaci kao narod uopće nisu sporna povijesna činjenica – Bosna je predmet destrukcije i osporavanja.” (77–78) Ni bošnjaštvo ni bosanstvo nisu svedivi na učvrstivu paradigmu. Bošnjaštvo postaje sporno njegovim neprijateljima tek onda kada se njegovi pripadnici osvješćuju u bosanskoj politici. Njihovo povlačenje iz te politike poželjni su i podržavani oblici njihovog uništavanja. Promjene kroz koje prolaze u dugome trajanju nisu jednake. Telos bošnjaštva je *bosanstvo*, ideja, ideal i program

uspostavljanja i razvoja bosanske države kao političke zajednice svih njenih ljudi. O tome ovisi sudbina svih Bošnjaka u Bosni ali i svih izvan nje. Ali bošnjaštvo u Bosni nije moguće kao bosanstvo ako u njemu i njime nije priznata, razvijana i šticebna bosanska društvena pluralnost koju uokviruje bosanska država, članica Organizacije ujedinjenih nacija, te zato s jednakim pravima i dužnostima kao i svaka druga. Zato su za mišljenje o tome, smatra Senadin Lavić, presudno važna dva pitanja – “Šta je razumijevanje bošnjaštva u Bosni i kako ga dalje razvijati u okviru bosanske države?”; i potom: “Kako razumijevati Bošnjake izvan bosanskog konteksta i očuvati njihov identitet širom svijeta”? (83) Sve što se tiče Bošnjaka u Bosni ne rješava se više u zahtjevima za osiguranje vjerske i prosvjetne autonomije. Bošnjaci su, jednako kao i svi drugi bosanski građani, politički narod u državi koja im osigurava slobodu razvoja u svim područjima života, u interakcijama pluralnog društva.

Diskurs o bosanstvu obuhvata dijahronijske i sinhronijske uzajamnosti u trajanju Bosne i njenog naroda. Činjenica da je zločin genocida izvršen nad bošnjačkim dijelom bosanskog naroda nameće se u svim odgovornim razmatranjima i zaključivanjima kao pojava kojoj temelj i okvir mora biti ideologija antibosanstva. I nije tu riječ samo o jednom pokazanju ideologijskih mogućnosti. Riječ je o genocidskoj ideologiji. Taj vidik antibosanstva kao zamračenih obzorja bosanstva ne izmiče autoru ove knjige. Iz njegovih diskurzivnih kretanja naprijed i natrag, gore i dolje te desno i lijevo u razmatranjima o bosanskome pitanju moguće je prepoznati sve preduvjetne sadržaje dogođenog genocida i mogućnosti njegovih novih erupcija. U ideologiji antibosanstva Senadin Lavić prepoznaje svih jedanaest preduvjeta za događanje genocida.

Prvi, u ideologijskom antibosanstvu pretpostavljena je razdvojivost u bosanskom narodu na osnovi etničkih, religijski i političkih razlika. Zaključci koji su u ovoj knjizi izvedeni iz promatranja paradigmi bosanske pluralnosti u njenoj dugoj povijesti ne daju opravdanje da se na bosansko društvo, a posljedično i na bosansku državu/naciju, gleda drukčije negoli na bilo koju drugu evropsku državu/naciju koja je uspostavljena i razvijana kao demokracija. Naprotiv, bosanska društvena pluralnost u svojoj povijesti i kulturi predstavlja osnovu koja potvrđuje ideale sabrane u Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Drugi, u antibosanstvu, u svim njegovim inačicama, bosanskome narodu koji se opire ideologijskom etniziranju dodjeljivani su jezik, značenja i simboli posredstvom kojih su odvajani iz bosanske cjeline i otuđivani od nje. Bošnjaštvo je svođeno na muslimanstvo, a tako i na stranost u bosanskoj

povijesti i kulturi. Sve njegovo je sustavno orijentalizirano i turčeno. Sve zajedničko u jeziku, značenjima i simbolima je poricano s ciljem da se stvori privid o međusobnoj izoliranosti dijela bosanskoga naroda.

Treći, kada je antibosanska ideologija provela prethodna razdvajanja i dodijelila im u jeziku, značenjima i simbolima tuđost, nametana je diskriminacija: Nositelji antibosanstva sebe predstavljaju nadmoćnim gospodarima povijesti, kulture i politike na svim teritorijama gdje žive Bošnjaci. Predstavljaju ih nužnošću zaostalom u još uvijek nedovršenom pothvatu oslobođenja i očišćenja srpskih i/ili hrvatskih zemalja. Nije im osporavana samo uključenost u povijest, kulturu i politiku bosanstva već i temeljna ljudskost. Pripisivani su im onesviještenost u tome što jesu, otpalost od tog te izdaja predaka. I više od tog, kao takvi su biološki uskraćeni jer je poturčen samo najslabiji dio primordijalnog toka etnonacijstva.

Četvrti, kad su Bošnjaci, odnosno ciljani dio bosanskog naroda, svedeni na esencijsko muslimanstvo, koje ne znači ništa više do kršćansko krivovjerje, otpalost od izvornog pripadanja, njihova ljudskost može biti predstavljena kao bolest u tijelu etnonacije ili prijeteća blizina njemu. Obezluđivanje muslimana bosanskog naroda je zato pretpostavka oljuđenja Bosne srpskom i/ili hrvatskom vlašću.

Peti, kada su navedeni preduvjeti postali dio vladajućih razumijevanja povijesti, kulture i politike, slijedi nužnost uspostavljanja organizacija koje omogućuju djelovanja u skladu s tako uspostavljenom kulturom i politikom. Moguće je navesti organizacije na svim razinama postojanja, od političkih do akademskih, od crkvenih do vojnih, od obrazovnih do naučnih i tako dalje. U njima su sustavno provođena djelovanja na uspostavljanju i snaženju antibosanstva koje jednostavno prima genocidske sadržaje.

Šesti, iako u bosanskoj povijesti, kulturi i politici postoje općenito važni primjeri saradnje, prijateljstva i povjerenja među pripadnicima različitih religijskih zajednica, vojnici antibosanstva to odlučno poriču i kao zbilju i kao mogućnost. Nasuprot tome djeluju u skladu sa svojim antibosanskim opsjednutostima na potpunom razdvajanju u odnosu na ideologijski konstruiranu zasebnost bosanskih ljudi. Razdvajanje i međusobna suprotstavljenost postaju ideal etnonacijskog antibosanstva.

Sedmi, navedenih šest preduvjeta pretpostavka je za pripremu odstranjivanja svih zagovornika suverenosti, teritorijske cjelovitosti i političke neovisnosti bosanske države. Naspram njih bivaju postavljene kvazipolitička i njima

podčinjena ustrojstva policije, vojske i svih drugih sadržaja društvenog života koji će navedeno odvajanje provesti čim za to budu ispunjeni i ostali uvjeti. Osmi, u tako uspostavljenim preduvjetima za realiziranje ideja i ideala antibosanstva, uz odluke etnonacijskog vodstva započinju progoni bošnjačkog naroda sa svih teritorija ideologijski određenih kao njima nepripadajućih. Taj postupak uključuje uništavanje imovine i kulturnog naslijeđa, sve vrste pljački i ponižavanja te sakaćenja i ubijanja. Progona su činjeni tako da nijedna vrsta povratka ne bude moguća: ustrašiti prognane tako da se ne usude vratiti u svoja mjesta; sramoćenjem i sakaćenjem raskidati sve rodne i druge mreže među njima; oskrnaviti im sve svetinje i tome slično. Jednostavno, svi oni smatrani su otpadom koji mora biti sklonjen i skriven od svake vidljivosti.

Deveti, konačan cilj antibosanstva je uništiti sve moguće nositelje ideje, ideala i programa bosanstva. Sve dok u Bosni postoje pojedinci i skupine koji pripadaju bosanstvu, opasnost su za postizanje konačnog cilja antibosanstva. Pod pretpostavkom da ih sve nije moguće uništiti, treba u dugome vremenu onemogućavati obnovu njihove prisutnosti iz svijesti na najvećem dijelu bosanske teritorije. A tamo gdje prežive nužno ih je prikazivati kao prijetnju svima. U tome je važno nametati slijed uništavanja. Njihovo bosanstvo ne može biti tolerirano. To treba skrivati prividnom popustljivošću prema etnonacijskoj isključivosti, prema bošnjaštvu. Ali ni ono zapravo ne može biti tolerirano. Zato im treba nuditi esencijsko muslimanstvo otuđeno od svega bosanskog. U tu perfidiju valja uvesti njih same te ih učiniti navodnim braniteljima muslimanstva a protiv bošnjaštva, navodnim braniteljima bošnjaštva a protiv bosanstva.

Deseti, za sve što je bosanski narod pretrpio u svojoj povijesti, za sve zločine, uključujući i genocid, potrebno je u antibosanstvu graditi uvjerljivost poricanja te u službi tog uobličavati prikaze povijesti, kulture i politike u kojima su žrtve prikazane zločincima a zločinci žrtvom. Sve pokušaje da zločini budu prikazani nužno je u genocidskom antibosanstvu smatrati antisrpskim i/ili antihrvatskim idejama, idealima i programima, muslimanskom podlošću u nastojanju da onemoguće prava drugima.

I jedanaesti, zločini i zločinci u antibosanstvu moraju biti predstavljeni kao hvalevrijedni. To što su učinili, prema takvim tumačenjima, nije ništa do postignuće u obrani otadžbine i njenog naroda. Ako bi zločinci bili smatrani time što jesu, antibosanstvo bi ostalo bez oslonca, a posljedično i teleologije etnonacijstva srpstva i/ili hrvatstva u kojima je Bosna samo još uvijek neosvojena teritorija na putu dovršavanja dviju etnonacijskih država.

Svi navedeni sadržaji ideologijskog antibosanstva, s genocidom kao njegovim klimaksom, utkani su u *Diskursu o bosanstvu*. Učinjeno je to u razboritim razmatranjima i zaključivanjima, uz primjenu filozofskih, antropoloških i socioloških postupaka svojstvenih za najbolja postignuća u tim područjima. Iako je knjiga zamišljena kao obuhvatan zahvat u dihotomiju bosanstvo – antibosanstvo, razložan je stav autora da je do ispunjenja etičkih obaveza zajednice bosanskih istraživača još uvijek dug putu.